

Preiskovanje povojnih pobojev v Sloveniji in iskanje podatkov o žrtvah v Centralni abecedni evidenci (CAE)

Doris Pahor*, Pavel Jamnik**

Preiskovanje povojnih pobojev, v katerih je po drugi svetovni vojni izgubilo življenje neznano število žrtev, vsekakor pa več deset tisoč, je v Republiki Sloveniji (bolj ali manj) aktualno že dvajset let in še vedno vzbuja različna mnenja. O zločinih, ki so se dogajali v okviru takratne oblasti, se seveda ni smelo govoriti, v strahu pred posledicami razkritja so (odgovorni) uničevali dokaze. Metodika preiskovanja množičnih pobojev je specifična, še posebej v tem primeru, ko je od dejanja do (začetka) preiskovanja preteklo več desetletij. Pred začetkom preiskovanja je bilo treba razrešiti dilemo, ali so dejanja kazniva in ali je kazenski pregon mogoč. Začetki preiskovanja sovpadajo z nastankom samostojne države, leta 1994 pa je bila za intenzivno in sistematično preiskovanje aktivirana preiskovalna akcija Sprava. Kljub dobro zastavljeni akciji je policija na poti odkrivanja kmalu naletela na ovire; zločin je bil prikrit, zamolčan in varovan od države. Posledično ljudje iz strahu pred (bivšo) oblastjo niso želeli pričati ali se dogodkov zaradi starosti ali iz osebnih razlogov ne spominjajo, veliko jih je že pokojnih, osebe, ki jim je uspelo pobegniti iz taborišč, pa sodelujočih ne poznajo. Čeprav je bilo opravljenih več kot tisoč informativnih razgovorov, evidentiranih 600 grobišč, preiskani so bili Arhiv Republike Slovenije (Arhiv RS) in posamezni pokrajinski arhivi, pa zaradi odsotnosti dokumentarnega gradiva do danes niso bili zbrani dovolj trdni dokazi, na podlagi katerih bi lahko dokazali krivdo še živeči osebi. Kljub uničenju gradiva in čeprav so bili arhivi že dobro prečiščeni, ni bilo nikoli povsem jasno, kakšne podatke je tajna služba o žrtvah povojnih pobojev imela, kateri so bili uničeni in kateri so se ohranili. Zato smo se odločili preveriti, ali je SDV hranila podatke o žrtvah povojnih pobojev in do kdaj. V raziskavi, ki smo jo izvedli na vzorcu znanih žrtev, smo ugotavljali, ali so njihove podatke hranili v Centralni abecedni evidenci¹ (CAE) Službe državne varnosti še v letu 1991. S seznama 217 oseb, ki jih je policija predstavila kot žrtve povojnih pobojev v kazenski ovadbi zoper znano osebo, je bil potrjen vpis v CAE za 151 oseb (69,6 odstotka), s seznama 88 oseb, ubitih v Breznu pri Konfinu I, pa 29 oseb (32 odstotkov). Čeprav se je pri preverjanju v CAE najdenih podatkov o posamezni žrtvi izkazalo, da ohranjeno ne more bistveno prispevati k napredovanju preiskave kaznivih dejanj, pa je vseeno pomembna novost pri vedenju, kje je o žrtvah ostalo ohranjenih vsaj nekaj podatkov.

Ključne besede: povojni množični poboji, preiskovanje, Centralna abecedna evidenca, arhivi

UDK: 343.98:341.485(497.4)

1 Uvod

Tik ob koncu in neposredno po zaključku druge svetovne vojne je zmagovita, komunistična oblast v vseh jugoslovanskih republikah izvedla fizično likvidacijo velikega števila vojaških nasprotnikov, ki so jih zajeli na jugoslovanskem ozemlju ali so jim jih iz sosednje Avstrije vrnili zavezniki, ter tudi političnih nasprotnikov, ki jih je aretirala vojaško organizirana politič-

na policija OZNA (Oddelki za zaščito naroda). Veliko število prikritih grobišč² je tako nastalo tudi na ozemlju Slovenije. Poboji so bili izvedeni z vsemi elementi t. i. industrializacije pobijanja, ki je značilna oblika fizične likvidacije nasprotnikov v totalitarnih režimih med vojaškimi spopadi ali neposredno po njih. Pobijanje je bilo izvedeno brez ugotavljanja krivde za konkretne zločine, torej posledično brez sojenja; motivirano je bilo izključno s kriterijem nevarnosti političnega in ideološkega ogrožanja nove oblasti. Izvedenih pobojev uradno ni bilo. Vse je bilo izvedeno v okviru konspirativnih operacij OZNE in posameznih vojaških enot, ki so morale pri tem sodelovati. O kriminaliteti države Green in Ward (Meško, 2004) ugotavljata, da jo sodobni kriminologi (poleg organizacijske odgovornosti in kršitev človekovih pravic, ki so pogosto prepletene) premalo

* Doris Pahor, univerzitetna diplomirana varstvoslovka.

** Pavel Jamnik, univerzitetni diplomirani politolog – obramboslovec, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.

¹ CAE je bila zbirna evidenca Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) Socialistične republike Slovenije, v kateri so hranili podatke javne in državne varnosti o več kot milijon državljanov SRS in Jugoslavije ter podatke o tujcih, ki so jih obravnavali uradni organi SRS (cae-udba.net).

² Do leta 2010 je Komisija Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč evidentirala 600 prikritih grobišč (Ferenc, Alič, Jamnik, 2011).

poznajo, velikokrat pa je odklonskost (v)lad držav tudi posledica zahtev po »varnosti«. Oblast, ki nosi odgovornost za zločine, bo dejanja poskušala zminimalizirati, opravičiti ali iskati krivca drugje. Dokumenti o identiteti žrtev in izvajalcih so bili določeno obdobje shranjeni v naslednici OZNE, Službi državne varnosti³ (SDV) v posameznih republikah, še vedno pa so v neznanem obsegu tudi v zveznem centru SDV.

Z začetkom demokratičnih sprememb in predvsem po nastanku nove države leta 1991 se je kot plaz sprožilo tudi vprašanje izvedbe povojnih pobojev ter predvsem iskanje konkretnih žrtev teh pobojev. Več kot dvajset let pozneje tematika še vedno vzbuja različna mnenja in postavlja enaka vprašanja, kot so se postavila leta 1991. Ali pustiti vse, kar se je zgodilo, za sabo, pustiti vsakomur, da oblikuje svoje razumevanje preteklosti, ali poskusiti vsaj sorodnikom žrtev poiskati grob njihovih bližnjih?

Organi za notranje zadeve so se ob prvih zahtevah državljanov v letu 1989 (Jamnik, 2009) po ugotavljanju, kje so končali njihovi sorodniki, znašli pred dilemo. So dejanja povezana z izvedbo povojnih pobojev kazniva dejanja in ali je ta dejanja, če jih prepoznamo kot nezastarljive zločine, sploh še mogoče sodno preganjati⁴? Kljub začetnim nejasnostim⁵ se je

z leti izoblikovalo stališče, da so bile fizične likvidacije političnih in vojaških nasprotnikov izvedene v nasprotju z vsemi sprejetimi in veljavnimi mednarodnimi pravnimi normami ter da je nekatere od izvedbenih oblik ubijanja še vedno mogoče procesuirati⁶.

nju posledic oboroženih konfliktov z zaščito tistih, ki ne sodelujejo (več) v konfliktu (civilisti, vojni ujetniki in drugi pridržani ter poškodovani in bolni), ter z urejanjem sredstev in metod vojne. Države so dolžne spoštovati pravila MHP, h katerim so zavezane s pogodbo ali ki so del običajnega mednarodnega prava (Smernice Evropske unije o spodbujanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava (MHP, 2005; Groome, 2001). Glavne konvencije MHP so haaški pravilnik iz leta 1907, štiri ženevske konvencije iz leta 1949 in njihova dodatna protokola iz leta 1977. Haaški pravilnik in večina določb ženevskih konvencij ter dodatnih protokolov iz leta 1977 so splošno priznani kot običajno pravo (MHP, 2005). IV. Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907, ki je že v tistem času veljala za običajno mednarodno pravo, vsebuje generalno klavzulo, imenovano Martensova klavzula, ki je univerzalno pravilo mednarodnega vojnega prava, s katerim pripadniki oboroženih sil in civilno prebivalstvo uživajo popolno varstvo in vladavino načel mednarodnega prava (Germađnik, 2008). Ta določba predstavlja temelj, na katerem lahko gradimo dokazovanje, da so storilci povojnih pobojev vseh vrst nasprotnikov uresničili znake kaznivega dejanja genocida iz 100. člena KZ-1 (Jamnik, 2010).

Zgoraj opisane dileme, ali je sploh še mogoče sodno preganjati storilce povojnih pobojev, so se odprle predvsem v letu 2005, ko je policija zoper znanega storilca vložila kazensko ovadbo zaradi kaznivega dejanja genocida. Tožilstvo je ob vložitvi zahteve za preiskavo dejanje prekvalificiralo v kaznivo dejanje vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 374/I (starega KZ). Čeprav je preiskovalni sodnik zavrnil zahtevo za preiskavo zaradi, po njegovem mnenju, premalo dokazov, da je oseba vpletena v sodelovanje pri zločinu, pa je pomembna ugotovitev višjega sodišča v Ljubljani, ki "je ocenilo, da so glede na osumljenčev funkcijo v OZNI v inkriminiranem obdobju podani indici očitanega kaznivega dejanja, vendar do sedaj zbrano dokazno gradivo ne potrjuje tiste stopnje utemeljenega suma, ki je potrebna za uvedbo preiskave..." S tako odločitvijo sodišča je bila dilema o možnosti pregona teh dejanj presežena.

Evropska konvencija o človekovih pravicah (EKČP) zavezuje države, da preiščejo, kje in kako so bile pobite žrtve izvensodnih pobojev. Evropsko sodišče za človekove pravice je 16. 4. 2012 v primeru hudodelstev zoper človečnost v gozdu Katyń v današnji Rusiji, kjer je leta 1940 Sovjetska armada izvensodno pobila več kot dvaindvajset tisoč poljskih vojnih ujetnikov ter drugih civilistov, v zadevi Janowiec in drugi v. Rusija presodilo, da ruske oblasti niso storile ničesar, da bi pojasnile, kje so pobite žrtve medvojnih pobojev. Sodišče dodaja, da je zanikanje hudodelstev zoper človečnost v nasprotju s temeljnimi vrednotami EKČP in demokracije, molk državnih organov ob stiski sorodnikov pa nečloveško ravnanje (Letnar Černič, 2012).

⁶ Posamezni uboji in t. i. likvidacije, izvedene še med vojno, bi bili, ob dokazanem izvajanju brez sojenja, lahko okvalificirani kot kaznivo dejanje umora, ki pa je zaradi pretečenih let že zastaralo. Pri opredelitvi kaznivega dejanja v primeru povojnih pobojev je glede na pretečen čas treba upoštevati 95. člen KZ-1 (Nezastarljivost kaznivih dejanj), ki v 1. odstavku pravi, da »kazenski pregon in izvršitev kazni ne zastarata za kazniva dejanja, za katera se sme po tem

³ Služba državne varnosti je bila politična policija, ki je nenadzorovano posegala v človekove pravice. V Sloveniji je delovala do leta 1991, ko se je z novelo Zakona o notranjih zadevah preimenovala v Varnostno-informativno službo (VIS). Če se je SDV ukvarjala predvsem s t. i. notranjim sovražnikom, je novo oblikovana varnostna služba postala pomemben del obrambnega sistema Slovenije, ki deluje v korist prebivalcev. VIS je odigrala pomembno vlogo tudi med osamosvajanjem, po tem pa so začeli z oblikovanjem sodobnega modela varnostno-obveščevalne službe. S sprejetjem Zakona o vladi leta 1993 je VIS postala vladna služba, 17. junija 1993 pa se je z odlokom vlade preimenovala v Slovensko obveščevalno-varnostno agencijo (SOVA) (Kokalj, 2006).

⁴ Glede pravne opredelitve povojnih pobojev med pravniki ni doseženega soglasja. Klemenčič pravi, da gre pri povojnih pobojih na slovenskem ozemlju za hudodelstvo proti človečnosti, v sociološkem kontekstu za »politocid« (Žerdin, 2005). Za storitev kaznivega dejanja genocida je namreč potreben namen, da se v celoti ali delno uniči neko narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino, kar lahko pri povojnih pobojih predstavlja problem pri dokazovanju odgovornosti. Žrtve, nasprotnike novega režima, njihove sorodnike in druge, ki so omejevali novo oblast, namreč težko uvrstimo v katero izmed zgoraj naštetih skupin, lahko pa se opremo na 2. točko člena, ki kot kaznivo določi dejanje, storjeno zaradi »prepoznavne lastnosti skupine ali skupnosti, in sicer zaradi političnih, rasnih, narodnih, kulturnih, verskih razlogov ...« (Kazenski zakonik (KZ-1), 2008).

⁵ Zaradi prepovedi retroaktivnosti KZ-1 ni mogoče neposredno uporabiti, ampak temelj za kaznivost predstavljajo pogodbe mednarodnega prava. Mednarodno humanitarno pravo (MHP), znano tudi kot pravo oboroženih konfliktov ali vojno pravo, je namenjeno lajša-

Začetki preiskave so policijo in tožilstvo soočili s potrebo po specifičnem pristopu k preiskovanju teh dejanj. Pretekla leta, uničena arhivska dokumentacija, mrtve ali ostarele priče in predvsem odsotnost družbenega konsenza, da so take preiskave potrebne in civilizacijsko nujne, je policijo postavilo pred zahtevno nalogo⁷. Opisu začetka dela bi se še najbolj približali, če bi ga opisali s t. i. arendtovskim pristopom, ki ga je Hannah Arendt imenovala »Denken ohne Gelaender« oziroma »mišljenje brez oprijemalnih ograj«, kjer ne gre za iskanje oz. razkrivanje vzročno-posledičnih družbenih procesov, ampak za »nujno potrebo po mišljenju« (Jalušič, 2006, v Dedić, 2008).

Za intenzivno in sistematično preiskovanje povojnih pobojev sta bili 1. decembra 1994 odprta operativna preiskovalna akcija z delovnim imenom Sprava in ustanovljena koordinacijska skupina za preiskovanje povojnih pomorov. Člani preiskovalne skupine so bili deležni tridnevnega izobraževanja v Gotenici o drugi svetovni vojni, organiziranosti OZNE in arhivistiki. Koordinacijska skupina se je po začetku delovanja enkrat ali dvakrat mesečno dobivala na sestankih, kjer so obravnavali podrobnosti posameznih preiskav po Sloveniji

---

zakoniku izreči kazen dosmrtnega zapora, za kazniva dejanja iz 100. do 105. člena tega zakonika in tudi ne za tista kazniva dejanja, za katera po mednarodnih pogodbah zastaranje ni mogoče« (KZ-1, 2008). KZ-1 v posebnem delu v štirinajstem poglavju (Kazniva dejanja zoper človečnost) vsebuje več členov, s katerimi bi lahko opredelili dogajanje na slovenskih tleh med drugo svetovno vojno in po njenem koncu: Genocid (100. člen), Hudodelstva zoper človečnost (101. člen), Vojna hudodelstva (102. člen) (KZ-1, 2008).

⁷ Zaradi vse pogostejših polemik v javnosti, množičnega obiskovanja pokopališč in da ne bi občani grobišč sami iskali ter prekopavali, je avgusta 1990. iz Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) prišlo navodilo milici, kako ravnati v primerih najdbe okostij: zavarovati kraje najdb in o tem obvestiti sektorje za stalno dežurstvo uprave za notranje zadeve (UNZ), ti takoj obvestijo preiskovalnega sodnika in oddelek za zatiranje kriminalitete (OZK) UNZ. Če ogleda ne opravi preiskovalni sodnik, ga opravi in zbere potrebna obvestila OZK, o vseh ugotovitvah pa takoj obvesti temeljnega javnega tožilca (TJT) (depeša št. 0001-4/12589 z 29. 8. 1990 v Jamnik, 2009). O nadaljnjih ukrepih se je treba posvetovati in upoštevati navodila TJT ter preiskovalnega sodnika. Kljub tem navodilom se je kmalu pojavilo več vprašanj glede ravnanja na terenu, razmejitve pristojnosti ipd. Ministrstva se namreč do leta 2003 niso mogla uskladiti, v čigav resor sodi področje. S preiskovanjem povojnih pobojev se je od osamosvojitve Republike Slovenije ukvarjalo več parlamentarnih in vladnih komisij, ki so začele raziskovati zločine in prikrita morišča ter urejati grobišča: Preiskovalna komisija DZ RS o raziskovanju povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti (predsednik Ignac Polajnar, ustanovljena 1991), Preiskovalna komisija DZ RS o raziskovanju povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih tovrstnih nepravilnosti (Jože Pučnik, ustanovljena 1993) in Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč (1990–2008).

(Jamnik, 2009). Ob vseh novih raziskavah se je pokazalo, da v arhivih gradiva ni, razgovori z občani niso dovolj, za eks-humacije pa ni bilo finančnih sredstev. Akcija je tako kljub dobro zastavljenemu preiskovalnemu sistemu kmalu zamrla. Leta 2001 so bila ob izkopu zaklonišča v Slovenski Bistrici najdena trupla po vojni pobitih ljudi in reaktivirana akcija Sprava. Kriminalisti so bili seznanjeni z ugotovitvami takratne Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč, z zgodovinskimi ugotovitvami o zaključnih vojnih operacijah, povojno oblastjo, z organizacijo in načinom dela povojnih varnostno-obveščevalnih služb in novimi načini identifikacije trupel, ki jih omogoča metoda DNK⁸. Delo je bilo razdeljeno na dve fazi. Prva je zajemala iskanje in evidentiranje⁹ vseh grobišč na območju posamezne policijske uprave, z namenom pridobiti čim več uporabnih informacij o grobišču in žrtvah. V drugi fazi, kriminalističnotehnični preiskavi, pa so kriminalisti nadaljevali z delom na tistih grobiščih¹⁰, kjer je bilo na podlagi zbranih informacij in ob oceni pristojnega tožilstva mogoče pričakovati, da bi lahko prišlo do identifikacije storilca in/ali žrtve ter pridobitve materialnih dokazov, s katerimi bi bilo posameznemu storilcu mogoče dokazati udeležbo pri storjenem kaznivem dejanju (Jamnik, 2009).

2 Posebnosti preiskovanja povojnih množičnih pobojev

Po nalogu zveznega ministrstva za notranje zadeve je 12. junija 1945 takratni notranji minister Zoran Polič izdal navodilo, da »morajo NOO¹¹ ukreniti vse potrebno, da se takoj odstranijo/zravnajo z zemljo vsa pokopališča in posamezni grobovi okupatorjev in domačih izdajalcev ter tako izbriše vsaka sled za njimi« (Ferenc, 2005, str. 24). To navodilo se je izvajalo tudi v naslednjih letih, vsebinsko pa se je ohranjalo tudi v Zakonu o pokopališki in pogrebni dejavnosti, ki je bil ukinjen šele leta 1990. Med ljudmi se je zaradi strahu pred vladajočo oblastjo uveljavilo načelo, da se o povojnih žrtvah ne govori, njihovih grobov se ne obiskuje oziroma se nanje meče smeti, ob naključnih najdbah človeških ostankov pa se

---

⁸ DNK je kratica za molekulo deoksiribonukleinske kisline. S forenzičnimi genetskimi preiskavami (preiskave DNK) se ugotavljajo identiteta posameznika ali sorodstvene vezi z drugimi posamezniki (Drobnič, b. d.).

⁹ Evidentiranje zamolčanih grobišč je od leta 2001 opravljala tudi Komisija Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč in med policijo ter komisijo se je formaliziralo sodelovanje pri izmenjavi podatkov o posameznem grobišču.

¹⁰ Grobišča, pri katerih se je že v prvi fazi dela pojavljalo ime osebe, ki naj bi bila udeležena v določenem primeru ali pa je kazalo, da bo možno identificirati storilca (Jamnik, 2004).

¹¹ Narodnoosvobodilni odbori.

obnaša, kot da ni bilo najdeno nič¹². Služba državne varnosti je še v osemdesetih letih prejšnjega stoletja skrivaj opazovala, kdo obiskuje prikrita grobove ob 1. novembru (Ferenc, 2005).

To dejstvo nakazuje na prvo težavo na poti odkrivanja oziroma sploh zavedanja problema: zločin je bil prikrit, zamolčan, država ga je strogo varovala (Jamnik, 2009c). Zavedanje krivde nekaterih storilcev, prič in drugih pa zaradi psihološke zavezanosti k molku ni privedlo do razkritja in pojasnitve dogajanja. Preiskovanje povojnih pobojev ni le pravni problem. V še večji meri gre pri vseh teh dejanjih za psihološka vprašanja, povezana z načinom življenja, razmišljanja in obnašanja ljudi v prejšnjem sistemu¹³. Podatek, da je npr. leta 1953 vsak 336. državljani Slovenije delal kot informator tajne policije (Jamnik, 2012b), odpre povsem relevantno vprašanje o pripravljenosti ljudi, ki so na kakršen koli način sodelovali v dejavnostih prejšnjega sistema in so se po sesutju ideološke osnove, na podlagi katere je sistem živel, izkazale za kršenje človekovih pravic, sedaj pomagati pri preiskovanju takih kršitev.

Organi za notranje zadeve so pri preiskovanju naleteli še na druge težave: osebe iz različnih razlogov niso želele pričati, niso se odzivale vabilom, problemi so se pojavljali glede izpraševanja prič, ki živijo v drugih državah, in odrejanja ekshumacij. Pri zbiranju obvestil pomembno vlogo odigra čas od dogodka do opravljenega razgovora, saj sta od možnosti posameznikovega priklica spomina odvisni količina in kakovost pridobljenih informacij. Pri povojnih pobjih gre za obdobje, dolgo več kot pol stoletja, kar močno otežuje dokazovanje (Jamnik, 2010, str. 206):

- Najmlajša oseba, ki je med poboji lahko sodelovala kot storilec (fizično izvajala likvidacijo), je danes stara več kot 80 let, poveljniški kader pa je vsaj še nekaj let starejši. To pomeni, da je veliko oseb, za katere policija izve, da naj bi bile udeležene v pobjih, že pokojnih.
- Osebe, ki še živijo in za katere zbrane informacije kažejo, da bi lahko povedale uporabne podatke ali celo, da so sodelovale pri pobjih, ne pričajo sebi v škodo.
- V dokaznem smislu uporabnih prič neposrednih likvidacij ni. Tisti, ki so bili navzoči pri dogajanju, so bili žrtve in so torej mrtvi ali sodelujoči, ki ne spregovorijo. Osebe, ki jim je uspelo pobegeti iz grobišč, sodelujočih ne poznajo.

¹² Jamnik v članku Zavedanje zločina navaja dokument iz 1945–46, ki izdajalcem in sovražnikom naroda odvzema vsako posmrtno čast, njihovi grobovi morajo biti pozabljeni in za njimi zabrisana vsaka sled ter spomin (Jamnik, 2009).

¹³ Temeljno delo na področju preučevanja genocidnih ravnanj in soočanja z vlogo posameznika v teh dejanjih je nedvomno delo Jacquesa Semelina z naslovom Očistiti in uničiti, politične rabe množičnih pobojev in genocidov, 2009, Založba Modrijan.

Tako kot pri vseh drugih kaznivih dejanjih je tudi pri preiskavi povojnih pobojev policija morala odgovoriti na temeljna vprašanja, ki so pomembna za preiskavo: kaj se je zgodilo, kdaj, kje, kako in s čim je bilo kaznivo dejanje storjeno, zakaj je kaznivo dejanje storilec storil (motiv) in kdo je dejanje storil (storilec). V izvensodnih povojnih pobjih je bolj ali manj jasen odgovor na prvih šest vprašanj – dejanje je znano, čas in način storitve sta bolj ali manj okvirno znana, motiv je znan. Neznani so storilci pri posameznem grobišču in ni znano, kdo so žrtve v konkretnem grobišču. Ali pa se preiskovalci znajdejo pred situacijo, da je znano, kdo so žrtve v grobišču, ni pa znano, od kod so bile pripeljane in kdo je storilec. Storilec v našem primeru ni le oseba, ki je dejanje dejansko izvršila, ampak je v postopku od prijetja osebe do privedbe na kraj dejanja sodelovalo več različnih oseb, ne nazadnje je tukaj oseba, ki je dala povelje. Jamnik (2004, str. 17) na podlagi konkretnih preiskovalnih dejanj nazorno predstavi nemogočo situacijo priti do osumljenca za kaznivo dejanje: „Oseba, ki je bila aretirana, se ni nikoli več vrnila domov, torej je bila likvidirana, ne vemo pa točne lokacije (v bližini je več grobišč, lahko je bila odpeljana tudi v zbirni center in likvidirana povsem drugje) in kdo ter kdaj jo je fizično likvidiral. Druga prav nasprotna situacija pa je, ko imamo trupla, ne vemo pa, kdo je ljudi pripeljal in od kod so bili pripeljani (npr. Slovenska Bistrica). V najbolj zapletenih primerih, ki so glede na znana grobišča dovolj številni, so bile osebe prepeljane v zbirna taborišča. Tu enostavno ni možno dokazati povezave med žrtvijo in storilcem. Imamo namreč množico ljudi, ki ima opravka z žrtvijo, pri tem se žrtev in osebe, ki prihajajo z njo v stik, večinoma ne poznajo: 1. oseba žrtev aretira, 2. oseba jo zasljuše ali 3. jo več oseb transportira v zapore oz. zbirni center, 4. oseba jo tu ponovno zasljuše oziroma 5. več oseb sodeluje pri prevozu na morišče, 6. oseba ali več oseb žrtev likvidira. Poleg vseh teh, ki imajo neposreden stik z žrtvijo, je tu še ena ali več oseb, ki odloča o njeni usmrtnitvi. Prav to je oseba ali so osebe, ki smo jo/jih z raziskavo želeli odkriti. Pri iskanju teh oseb in možnosti te osebe z dokazi povezati z žrtvami bi bili ključnega pomena ohranjeni dokumenti. Teh pa ni.“ Množični poboji so potekali po vseh načelih t. i. industrializacije (Jamnik, 2012, str. 87).

Pomembno je bilo dejstvo, da je od izvršitve dogodka do trenutka ogleda preteklo več desetletij, kar pomeni, da je kraj dejanja lahko zelo spremenjen zaradi naravnih ali človeških dejavnikov. Dokazi, ki ostajajo, so kosti žrtev in redki ohranjeni predmeti, ki so jih imele pri sebi žrtve med usmrtnitvijo, kar pri iskanju storilcev in dokazovanju odgovornosti ne odgovori na vprašanje, kdo je storilec, vseeno pa omogoči pridobitev zelo pomembnih podatkov o žrtvah in izvedbi pobja. Da bi se ti podatki čim bolj strokovno zavarovali in da ne bi prihajalo do nestrokovnih posegov v grobišča, je bila v okviru komisije Vlade RS pripravljena metodologija dela in predpisani načini zavarovanja najdenih materialnih ostankov (Jamnik, 2008, 2008a, 2008b, 2012a).

Policija je sistematično zbirala podatke o grobiščih in pregledovala arhivsko gradivo v Arhivu RS ter v posameznih pokrajinskih arhivih, ki bi lahko vsebovali katerega od »izginulih« dokumentov o povojnem dogajanju. Stalno je izmenjevala in preverjala podatke z vodjo evidentiranja prikritih grobišč pri Komisiji Vlade RS, Mitjo Ferencem. O ugotovitvah pri posameznih preiskavah je policija sproti obveščala pristojna tožilstva. Leta 2004 je takratni vodja akcije Sprava, Pavel Jamnik, za Vrhovno državno tožilstvo pripravil zaključno poročilo o 132 preiskovanih zadevah, ki je bilo poslano tudi v knjižnico MNZ in policijske ugotovitve so postale dostopne zgodovinarjem ter zainteresirani javnosti (Jamnik, 2004; Jamnik, 2009).

Na podlagi najdenega arhivskega gradiva (Knjige priporikov) je 13. maja 2005 kriminalistična služba vložila prvo poimensko kazensko ovadbo proti še živečemu osumljencu. Kot smo že omenili, se je sprožila javna razprava o upravičenosti in pravnih temeljih za pregon. Drugo poimensko kazensko ovadbo je vložila policija 25. aprila 2006 na okrožno državno tožilstvo na Ptuj zaradi suma storitve kaznivega dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo (374/1 KZ). Tudi ta kazenska ovadba je po številnih zapletih v zvezi s tožilsko zahtevo za uvedbo preiskave, vloženo pobudo za izvedbo ekshumacije in pritožbami na odločitve preiskovalnega sodnika, ki jih je vložil tožilec, ostala brez sodnega epiloga.

Od izvršenih pobojev do danes je minilo 67 let, do začetka oziroma ponovne sprožitve akcije Sprava leta 2001 pa 56 let. Možnosti, da bi odkrili še živeče storilce in priče dogodkov, so s pretečenim časom zmeraj manjše, saj jih je veliko pokojnih, drugi se zaradi starosti in/ali osebnih razlogov dogodkov spominjajo slabo ali sploh ne.

Kriminalistična policija tudi po več kot tisoč opravljenih informativnih razgovorih predvsem zaradi uničenega arhivskega gradiva v vseh letih preiskav še ni uspela dovolj trdno dokazati krivde za povojne zločine še živeči osebi. Čeprav za ugotovitve, temelječe le na ustnih virih, ni mogoče trditi, da so edine točne, pa so ob skoraj popolni odsotnosti dokumentov o pobjih zelo pomembne vsaj za razjasnitev dogajanja (Jamnik, 2004). Za dokazovanje kaznivega dejanja in krivde storilcem pobojev so potrebni dokumenti, na podlagi katerih bi lahko vzpostavili neposredno povezavo med grobiščem in žrtvami na eni strani ter storilcem z imenom in priimkom na drugi strani. Dokumentarni fondi, ki bi lahko razjasnili vprašanja, povezana s pobji, so prečiščeni (Jamnik, 2009). Kljub naporom do sedaj ni bilo mogoče najti niti enega dokumenta, ki bi bil za še živega domnevnega osumljenca dovolj obremenilen. V Sloveniji obstaja le nekaj dokumentov o zaslišanjih v zbirnih taboriščih in nekaj splošnih poročil nadrejenim, ki pa ne zadoščajo za dokazovanje odgovornosti določene osebe pri kaznivem dejanju (Jamnik, 2004). V letu 2011 so bili

v beograjskem vojnogodovinskem arhivu najdeni sicer zelo pomembni dokumenti, ki razkrijejo način organizacije in izvedbo pobojev ter točno pokažejo na institucionalno odgovornost in industrializirano izvedbo pobojev, vendar še živih ljudi ne obremenijo (Jamnik, 2012, str. 100–117).

Pisni viri o pobjih so nedvomno obstajali, prav tako dokumenti o identiteti pobitih, ni pa znano, kdaj, kje in kaj vse je bilo uničeno oziroma kje se dokumenti hranijo. Dokumenti s podatki o žrtvah in grobiščih, ki so bili v obdobju komunističnega režima v arhivih tajne policije – državne varnosti, naj bi bili do leta 1990 uničeni ali prečiščeni in ne vsebujejo obremenilnih dokazov. Pobji so se namreč izvajali v okviru takratne vojaške in civilne oblasti, zato so bili izvedeni tajno, z izbrisom identitete pobitih. Še vedno obstaja upanje, da je pomembna dokumentacija shranjena na Institutu za bezbednost v Beogradu, ki je del srbske tajne službe BIA, kjer se po pridobljenih informacijah hranijo tudi dokumenti o OZNI za Slovenijo.

Kljub uničevanju in prikrivanju gradiva in čeprav je bil Arhiv RS že dokaj prečiščen, ni bilo nikoli povsem jasno, kakšne podatke in do kdaj je o žrtvah povojnih pobojev obdelovala in hranila Služba državne varnosti v Sloveniji ter v kolikšnem obsegu so bili predani Arhivu RS. V letu 2003 je prišlo do razkritja podatkov o osebah, ki jih je v določenem obsegu vodila tudi tajna služba SDV. Postavilo se je vprašanje, ali je SDV hranila vsaj osnovne podatke o žrtvah povojnih pobojev in do kdaj, če so ti podatki bili ohranjeni.

3 Centralna abecedna evidenca – CAE

Centralna abecedna evidenca (CAE) ali Centralna aktivna evidenca (kot jo poimenujejo nekateri viri) ali t. i. udba.net je bila posebna zbirna evidenca Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) Socialistične republike Slovenije (SRS), v kateri so hranili podatke javne in državne varnosti o več kot milijon državljanov SRS in Jugoslavije ter podatke o tujcih, ki so jih obravnavali uradni organi SRS (cae-udba.net). CAE, izvleček podatkov iz dosjejev javne in državne varnosti, je bila namenjena hitri seznanitvi operativcev s podatki o določenih osebi ali tem, kje lahko najde podatke o tej osebi – vsak operativec je moral znati brati le podatke, ki jih je potreboval, saj je bil šifrant podatkov državne varnosti strogo varovana skrivnost. Evidenca CAE, razen nekaj osebnih podatkov, praktično ne vsebuje pomembnih informacij o posamezniku, ampak omogoča vrsto operativnih in statističnih obdelav ter lažji dostop do dosjejev¹⁴ (po šifrah). Za vnos, spremembe in posredovanje podatkov je skr-

¹⁴ Dosjeji s podrobnejšimi podatki javne varnosti so bili na področnih upravah javne varnosti, dosjeji s podatki državne varnosti pa v ustrezni službi SDV (gradivo MNZ RS, 2003).

bela Centralna kartoteka (CEK), ki je bila sestavni del Sektorja za osnovne evidence v Upravi za informatiko. Spremembe in brisanje podatkov v zvezi z delom SDV se je izvajalo izključno na pisno zahtevo SDV. V evidenco so vnašali številne podatke¹⁵ z obrazložitvijo, da bi policist na terenu čim bolje poznal ljudi na svojem območju, kar bi mu omogočalo učinkovitejšo ukrepanje. Leta 1990 ali 1991 (po nekaterih navedbah že v letu 1989) je SDV na sektor za CAE poslala seznam oseb¹⁶, za katere je zahtevala izbris podatkov (gradivo MNZ RS, 2003)¹⁷.

Za izhodišče naše raziskave smo si zastavili nalogo preveriti, ali so med osebami, ki so vpisane v CAE, tudi žrtve povojnih pobojev (Pahor, 2011). Potrditev domneve, da je vsaj nekaj podatkov o žrtvah še ohranjenih, bi bila pomembna predvsem zato, ker so ostale dokumente, ki se nanašajo na izvedbo povojnih pobojev v okviru SDV, uničili do leta 1991¹⁸.

¹⁵ Med drugim tudi podatke o sorodstvenih vezeh, zato niso izločali umrlih oseb, ampak so le dodali zapis: oseba umrla (gradivo MNZ RS, 2003).

¹⁶ Seznam je bil obsežen, saj naj bi zahteval 2–3 tedne dela (gradivo MNZ RS, 2003).

¹⁷ Podatkovne baze na mikrofilmih so izdelovali v Sektorju za mikrofilm, Upravi za informatiko (UI) RSNZ dvakrat letno v treh izvodih – original in dve kopiji. Podatke s kartončkov oziroma pozneje iz centralnega računalnika so po abecednem redu vnašali (presneli) na magnetni trak, nato pa jih s pomočjo COM-naprave prenesli na mikrofilm. Na en mikrofilm (mikrofiš) velikosti modre kuverte so shranili okrog 200 strani dokumentov (100.000 strani na 500 mikrofišev). Izdelava, hranjenje in uničevanje posameznih izvodov CAE ni bilo formalizirano ali jasno določeno, zato tudi ni sledljivosti o ravnanju s podatkovnimi bazami, torej koliko izvodov je bilo natisnjenih, kdo jih je prejel in kje so se hranili. Ko je določena služba prejela novo različico mikrofilmskega zapisa, naj bi staro izročila v uničenje v najkrajšem možnem času, vendar se o prevzemanju kopij ni vodila nobena evidenca. Izdelovanje mikrofilmskih izvodov CAE in drugih evidenc na COM-napravi se je končalo v letu 1990, ko se je naprava pokvarila. Decembra 1990 se je izdelovanje mikrofilmov preneslo na Ljubljansko banko, kjer je bil zadnji izvod mikrofilmske evidence CAE natisnjen leta 1992, ko se je evidenca CAE uradno ukinita (Žerdin, 2003; gradivo MNZ RS, 2003).

¹⁸ Dokumentarno gradivo SDV je nasledila in ga hranila VIS, današnja SOVA, ki je po zakonu arhivsko gradivo dolžna predati v hrambo Arhivu RS. Gradivo, ki zadeva obravnavano tematiko in ga je SOVA izročila Arhivu RS, je v arhivu v petem oddelku (Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo III, ki je del priključenega Arhiva MNZ in SDV oziroma SOVE) v Sektorju št. II za varstvo arhivskega gradiva.

Za iskanje oseb po številkah je Arhiv RS prevzel tudi računalniški seznam oseb, ki omogoča povezati osebo s številko preverjanja na mikrofilmu. Podatki o preverkah so za 40.547 oseb, ki so jih preverjali iz različnih razlogov, največkrat zaradi služenja vojaškega roka v JLA, zaradi zaposlitve v tujini ali v organih za notranje zadeve (Kršinar, 2010). Poleg tega ima Arhiv RS tudi računalniške sezname za iskanje dokumentov, ki se nanašajo na emigrante, osebne dosjeje in mikrofilme (Tadej Cankar, osebna komunikacija, avgust 2011).

V preteklosti je v nekaterih prelomnih obdobjih (inforburo, plenum Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije) in ob večjih kadrovskih spremembah v organih za notranje zadeve ali SDV prihajalo do uničevanja gradiv SDV, nekateri deli gradiva pa so bili po vsej verjetnosti tudi odtujeni iz SDV.

Za preiskavo povojnih pobojev je zanimivo vprašanje, kaj se je dogajalo z dokumenti, ki so se nanašali na žrtve pobojev. V Arhivu RS (signatura: 1931 – RSNZ SRS) so v hrambi zapisniški Komisije za obdelavo in publikacijo arhivskega gradiva, ki je sestankovala med letoma 1965–1969. Odločala je o tem, kateri dokumenti oziroma gradivo ostanejo v arhivu SDV in katere se uniči. Po pregledu zapisnikov sestankov komisije v nadaljevanju navajamo le tiste sklepe, ki se nanašajo na obravnavano tematiko (na protirevolucionarni tabor, med- in povojno dogajanje, ki bi lahko bilo povezano s poboji). Komisija za ureditev arhiva SDV, ki so jo sestavljali Bine Avsec, Edo Kranjčević in Boris Mužič, je 1. marca 1967 sklenila, da material, ki se nanaša na domobrance, če gre za osebe, ki so bile obsojene za delikte med vojno ali po njej ali so bile sovražno politično aktivne, ostane, vse ostalo se lahko uniči. Material za osebe, ki so umrle, pa je njihov material pomemben za zgodovino DV, se izloči iz CEK ter hrani posebej (interna kartoteka). Na sestanku 6. maja 1967 je komisija v sestavi Eda Kranjčevića, Borisa Mužiča in Mira Dobriloviča sprejela sklep, da material o osebah, ki so zaradi sodelovanja z okupatorjem pobegnile med okupacijo ali po koncu druge svetovne vojne, ostane v arhivu SDV. V zapisniku sestanka s 27. novembrom 1967 je komisija, ki so jo sestavljali Bine Avsec, Edo Kranjčević in Boris Mužič, sprejela sklep, ki določa ohranitev materiala o osebah, ki so bile pred sodiščem obsojene na smrt. Na sestankih (razvidno iz več zapisnikov) so odločali tudi o uničenju dosjejev za posamezne osebe. Komisija, ki so jo sestavljali Edo Kranjčević, Boris Mužič, Zdenka Lenarčič, se je na sestanku 3. septembra 1969 odločila, da arhiv domobrancev po prenosu na film odstopi Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (gradivo MNZ RS, 2003; Arhiv RS, fond 1931, b. d.). Kljub sklepu komisije pa gradivo po podatkih Arhiva RS o prevzemu arhivskega gradiva ni bilo uničeno v celoti, prav tako ne obstajajo dokumenti o uničenju (Arhiv RS, fond 1931, b. d.).

Zadnje uničevanje naj bi bilo izvedeno ob koncu leta 1989 in v začetku leta 1990, ko se je izločalo in uničevalo dokumentarno gradivo SDV, za katerega so pristojni operativni delavci odločili, da ni več pomembno za varnost države in delo SDV (večina gradiva o notranji problematiki, slovenski politični emigraciji). Večina izločenega gradiva se nanaša na obdobje 1975–1985. Uničena naj bi bila več kot polovica (od 17.000) osebnih dosjejev¹⁹ in tretjina dokumentarnega gradi-

¹⁹ Razlog za uničenje naj bi bili vsebinsko in po obsegu skromni dosjeji ali smrti oseb, na katere se nanašajo (gradivo MNZ RS, 2003).

va. Isti dokument v nadaljevanju navaja, da je bila ohranjena originalna dokumentacija sodnega ali izvirnega (zaseženega) značaja. V celoti naj bi bilo ohranjeno vso medvojno gradivo, gradivo OZNE in gradivo o procesih (gradivo MNZ RS, 2003). Podatki o žrtvah povojnih pobojev, ki so se hranili v varnostni oziroma tajni službi, torej niso bili uničeni.

4 Metodologija iskanja žrtev povojnih pobojev v CAE

Za iskanje podatkov o žrtvah v CAE je bil osnovni predpogoj imeti na razpolago seznam nedvomnih žrtev povojnih pobojev. Izvedli smo ga le za pobite ljudi, ki so bili z vsemi preiskovalnimi postopki potrjeni kot nedvomne žrtve povojnih pobojev. Govorimo o seznamu 217 žrtev iz kazenske ovadbe, ki jo je policija vložila zoper znanega storilca M. R. – C. leta 2005 in je bil tudi objavljen (B. M., 2006), ter seznamu 88 žrtev poboja iz Brezna pri Konfinu I²⁰ (Jamnik, 2008), za katere je bilo s primerjavo obstoječih dokumentov potrjeno, da so osebe žrtve povojnih pobojev.

Za primerjavo podatkov je bil uporabljen CAE na mikrofilmih iz leta 1991²¹, ki je del dokumentarnega gradiva v zadevi preiskovanja suma kaznivega dejanja v zvezi z objavo podatkov CAE na internetu. Kopija mikrofilmske različice CAE iz leta 1991, ki jo je pridobila pri raziskavi policija, je bila predana Arhivu RS 27. 8. 2007²². Ta različica CAE z 11. julijem 1991 je bila narejena na Ljubljanski banki, obsega 588 mikrofišev, na katerih so podatki o 1.185.774 osebah.

Podatki na mikrofilmu si sledijo po abecednem vrstnem redu in za posamezno osebo obsegajo naslednje kategorije po tem vrstnem redu²³: zaporedna številka, priimek, ime, drugi priimek, lažno ime, datum rojstva, dekliški priimek, C.R.²⁴,

stari C.R., kraj rojstva, občina rojstva, očetovo ime, materin dekliški priimek, ime matere, občina prebivališča, kraj prebivališča, ulica, hišna številka, poklic 1, poklic 2, narodnost, državljanstvo, spol, stan, izobrazba, kaznivo dejanje, kraj, dosje, zakonik, člen, brisan, št. dosjeja SDV. Pod osebnimi podatki pri posameznikih najdemo oznake²⁵:

- ****oseba je zabeležena v kazenski evidenci
- *oseba umrla
- JV²⁶: drugi priimek, vzdevek, kaznivo dejanje: leto ___
- DV²⁷: Fotoštevilka: DMB -0000188-0000000, LM -0010109-0000000, A -0003679-0003691, GR -0003033-0000036, III -0207421-0000000, II -0036515-0000000, CM -0003963-0000982
- Dosje SDV: ZA -0000388-00000, -0011353-0000000
- 45 dosje: 0040629
- XVII: 00000002369

Na spletni strani <http://cae-udba.net/>, kjer je na voljo evidenca CAE, je priložen tudi šifrant dosjejev državne varnosti (naveden v nadaljevanju), ki pa ga izdelovalec oziroma njegov naslednik, današnja SOVA, ni nikoli potrdil.

Glede na to, da uradnega šifranta oziroma pojasnila šifer zaenkrat še ni bilo mogoče pridobiti²⁸, je v raziskavi za razlago uporabljen dokument, objavljen v medijih, ki poleg osebnih matičnih podatkov (ime, priimek, datum in kraj rojstva, podatki o starših, prebivališču, poklicu, narodnosti, državljanstvu idr.) vsebuje še tri glavne vrste podatkov (CAE-udba.net):

»1. Dosje javne varnosti, kjer so zabeleženi ukrepi ljudske milice in sodnikov za prekrške.

2. Dosje kazenskih obravnav, kjer so zabeležena kazniva dejanja, za katera je bil posameznik obsojen.

3. Dosje državne varnosti, kjer so navedene številke dosjejev občanov iz evidence SDV (številke za črtico – predstavljajo številčno oznako konkretne osebe v določeni kategoriji), in sicer:

- a) 60000 oznaka za uslužbenca SDV in pripadnika rezervne sestave SDV,
- b) 50000 do 50999 številke dosjejev in hkrati registracijske številke rednih registriranih sodelavcev SDV,
- c) 55000 oznaka za bivše (opuščene) redne sodelavce SDV,
- d) 20000 oznaka za sodelavca varnostne službe Oboroženih sil SFRJ (organa varnosti) JLA ali TO,

²⁰ V skupini 88 ljudi je bilo 40 ranjencev in bolnikov, ki so bili v Centralne zapore prepeljani iz Splošne bolnice v Ljubljani 9. junija 1945, ostalih 48 je bilo izbranih med zaporniki OZNE (Jamnik, 2009).

²¹ Po primerjavi z zbirko CAE na spletu gre za dopolnjeno različico, saj imajo osebe v zbirki iz leta 1991 višje številke zaporednega vnosa, vseh iz zbirke 1991 pa na spletu ni mogoče najti. Zbirka na spletu vsebuje podatke o 1.073.513 osebah, kar je 112.261 vnosov manj od tiste iz 1991. leta.

²² Dokument št. 230-840/07/1(22-03) s 27. 8. 2007.

²³ Podatki na mikrofilmih ne zajemajo vseh kategorij za vsakega posameznika; pri nekaterih vnosih je zapisanih več podatkov, pri drugih zelo malo.

²⁴ Številke C.R. naraščajo s priimki po abecednem redu in najverjetneje pomenijo številko, pod katero je bila oseba vpisana v centralni register prebivalstva.

²⁵ Številke oziroma šifre v nadaljevanju se pojavijo pri določeni osebi (oziroma osebah) in jih navajamo kot primer.

²⁶ Dosje javne varnosti, kjer so zabeleženi ukrepi ljudske milice in sodnikov za prekrške (cae-udba.net).

²⁷ Dosje državne varnosti (cae-udba.net).

²⁸ Arhiv RS ga ni prevzel ob prevzemih gradiva in tudi na zaprosilo ne (Tadej Cankar, osebna komunikacija, avgust, 2011).

e) 14000 do 14999 številke dosjejev in hkrati registracijske številke stalnih virov na zvezi uslužbencev, pripadnikov rezervne sestave in registriranih sodelavcev SDV,

f) 15038 številke dosjejev rezidentov SDV na funkcijah v gospodarskih in drugih organizacijah,

g) 15156 številke dosjejev funkcionarjev SDV,

h) 15696 številke dosjejev posebnih sodelavcev SDV,

i) 13100 in 13588 številke dosjejev posebnih virov (rezidentov) SDV,

j) 13606 številke dosjejev stalnih in občasnih virov v RKC (v Rimskokatoliški cerkvi),

k) 13790 sodelavec ali uslužbenec SDV na politični funkciji,

l) 13820 številke dosjejev nadzorovanih oseb, duhovnikov RKC in študentov TF,

m) 16000 do 18000 registracijske številke in oznake nadzorovanih oseb po kategorijah,

n) oznake ukrepov RSNZ (depeša SDV ali operativni glasnik SDV): A (aretacija), N (nadzor), P (preiskava).

Pojavljajo se še nekatere manj uporabljane številke in oznake – za razjasnitev njihovega pomena se primerjajo iste številke ali oznake pri različnih osebah.«

Pomen teh oznak, ki sledijo osebnemu opisu osebe, ni nikjer zapisan²⁹. Šifrant CAE, najden na spletni strani <http://cae-udba.net/>, se glede na razlago v Mladini (Žerdin, 2003) nanaša le na zaporedne številke »dosjeja SDV«, ne velja pa za številke, ki se sicer v isti obliki (-xxxxxxx-xxxxxxx) pojavljajo pri najdenih vpisih za oznako DV (oznake DMB, LM, A, GR, III, II, CM). Ti zapisi označujejo šifre dokumentov, na katerih so informacije oziroma podatki v povezavi z določeno osebo (Tadej Cankar, osebna komunikacija, avgust 2011); na mikrofilmih so v obliki: »DV: Fotoštevilk: DMB -0011415-0000000«. Glede na vmesno poročilo o izročanju arhivskega gradiva nekdanje Službe državne varnosti Arhivu RS je gradivo, ki se nanaša na zgoraj navedene oznake, v Arhivu RS.

5 Rezultati primerjave

Iz seznama 217 oseb, ki jih je policija predstavila kot žrtve povojnih pobojev v kazenski ovadbi zoper znano osebo (B. M., 2006), je bil potrjen vpis v CAE za 151 oseb (69,6 odstotkov). S seznama 88 oseb, ubitih v Breznu pri Konfinu I, je bil potrjen vpis 29 oseb v CAE (32 odstotkov). V CAE je o posameznih osebah mogoče najti veliko osebnih podatkov, v redkih primerih pa le ime in priimek. Ponekod prihaja do odstopanj pri priimku, imenu, kraju, rojstnem datumu, ponekod gre za zamnjane črke (priimek: Vauken = Vavken, ime: Ignac = Iganc, Janez = Ivan, kraj: Žibarše = Žiberše = Žibrše ...), v nekaterih

primerih je datum rojstva v CAE 00.00.00³⁰. V takšnih in drugih primerih neujemanja ali odsotnosti podatkov se je primerjalo podatke s podatki o osebi in smrti osebe v zbirki podatkov Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Pri osebah, ki jih ni vpisanih v CAE, glede na razpoložljive podatke ni bilo ugotovljenih očitnih skupnih značilnosti, kakor tudi ne za tiste, ki so najdene v CAE. Zaradi pomanjkanja ali neujemanja podatkov pa v nekaterih primerih ni bilo mogoče potrditi ne zavrniti vpisa v CAE (Pahor, 2011).

Podatkov žrtev, katerih vpisov ni v CAE z 11. julijem 1991, tudi v CAE iz leta 1986 oziroma 1987, ki je na spletni strani <http://cae-udba.net/>, ni bilo mogoče najti³¹. To pomeni, da osebe niso bile vnesene v CAE ali so bile izločene pred izdelavo mikrofilmov leta 1986 (oz. 1987), najverjetneje na podlagi odločitev Komisije za obdelavo in publikacijo arhivskega gradiva.

Najpogosteje je pri osebah v evidenci CAE oznaka DMB, ki označuje medvojni dokument (1941–1945) o domobrancih. Pri nekaterih osebah iz seznama je v CAE ista številka DMB. DMB -0001086-0000000 in DMB -0000188-0000000 ima vsaj 5 oseb, vse so se javile v Logatcu, večkrat imata po 2 osebi isto številko DMB – najverjetneje obstaja dokument s tovrstno oznako, ki zadeva vse osebe, pri katerih je navedena ista številka.

Pri posameznih osebah iz kazenske ovadbe, najdenih v CAE, so bile navedene naslednje kategorije dokumentov, ki so bile preverjene v Arhivu RS³² (Arhiv RS, AS 1931, več škatel):

- dosje 45 in dosje 68 (tovrstna oznaka je navedena pri 18 osebah iz seznama): dokumenti o prehodu meje, in sicer kartonček z imenom »Kartotečni list za evidenco oseb, ki so zapustile državo in se niso vrnil« ali navaden, prosojen list papirja³³ s podatki. Na dokumentih je poleg nekaj osebnih podatkov (in pri večini tudi zadnjega stalnega bivališča³⁴) zapisan »datum odhoda (pobega)«, torej katerega dne je oseba zapustila ozemlje Slovenije, pod kategorijo »karakteristika« pa funkcija³⁵ v vojni.

³⁰ V tem primeru se predvideva, da podatka ob vnosu niso poznali.

³¹ Preverjenih je bilo deset oseb. Osebe, ki so bile najdene v CAE 1991 in CAE na spletu, imajo iste šifre CR, ST.CR in DMB (oz. LM, A, GR, III, II, CM).

³² Šifer dokumentov ne navajamo, ker za raziskavo niso pomembne.

³³ V enem primeru je na dokumentu tudi izjava sestre, da je brat, na katerega se dokument nanaša, od leta 1945 pogrešan (Arhiv RS, dosje 45).

³⁴ V enem primeru je navedena Prisilna delavnica LJ (zapor).

³⁵ Npr. »Sodeloval z okupatorjem v njegovi policijski edinici (službi), slovenski politični policiji, kot pisarniški uradnik«, »Sodeloval z okupatorjem v njegovi vojaški edinici – domobranski – kot vojak

²⁹ Šifrant za obrazložitev oznak je moral obstajati, vendar je bil strogo varovana skrivnost.

- A –xxxxxxx–xxxxxxx: življenjepis osebe in njenih prijateljev, zapisnik zaslišanja z 2. junijem 1945 in opomba zasliševalca, ki se nanaša na mnenje o zaslišani osebi.

- III –xxxxxxx–xxxxxxx: dokument iz leta 1950, ki je narekoval ugotovitev zadnjega bivališča in zaposlitve za navedeno osebo.

- LM –xxxxxxx–xxxxxxx: pismo matere pogrešanega OZNI za Slovenijo s 17. avgustom 1945, v katerem piše o vojnem udejstvovanju svojega sina, ki je bil »nasilno potisnjen v domobranstvo«, in sprašuje po njegovem nahajališču³⁶, ter dokument z 21. majem 1945, v katerem so določeni podatki za več oseb, ki so bile na begu in prijete, ter navedba, kje so druge informacije.

- GR –xxxxxxx–xxxxxxx: različni dokumenti za sprejem v policijo (obrazec za sprejem, prošnja za zdravniški pregled, dokument o kriminalni in politični preteklosti, odločba o sprejemu v službo), poročilo o dogodku, da je oseba kršila službena pravila, in način kaznovanja.

Pomembna ugotovitev, ki sledi iz pregledanih dokumentov, je, da so bile žrtve povojnih pobojev v evidencah SDV še v letu 1991. V CAE z 11. julijem 1991 so osebe z več ali manj navedenimi osebnimi podatki in šiframi, ki označujejo arhivsko gradivo. Torej so bile osebe, zunajsočno pobite v letu 1945, v evidencah vodene tudi v letu 1991, kljub dejstvu, da so neuporabne podatke sproti izločali³⁷ iz evidence. Iz pregledanih ohranjenih dokumentov v Arhivu RS ni bilo mogoče najti podatkov o usmrtnitvi (času, kraju, načinu, akterjih) teh ljudi. Na podlagi ugotovitve, da so se podatki žrtev povojnih pobojev ohranili v evidenci CAE vse do leta 1991 in da za te osebe obstajajo ohranjeni določeni dokumenti v Arhivu RS, se domneva, da je obstajalo (obstaja) tudi gradivo, ki se nanaša na njihovo usmrtnitev. Posamezen obremenilni dokument je morda kje med ostalim gradivom ali celo v kakšni zasebni zbirki, ni pa pričakovati, da bi bil ohranjen celoten fond o povojnih pobojih. Komisija je namreč že leta 1967 sklenila, da »se material za osebe, ki so umrle, je pa njihov material pomemben za zgodovino DV, izloči iz CEK in hrani posebej (interna kartoteka)«. Možnosti, da so dokumenti uničeni (po sklepih Komisije iz leta 1967 ali med zadnjim uničevanjem

(114. čete) od 12. 11. 1943 do 1945« ali »Sodeloval z okupatorjem v njegovi vojaški edinici – domobranski – kot domobranec od leta 1943 do leta 1945« (Arhiv RS, dosje 45 oz. dosje 68).

³⁶ V pismu razlaga, da se je sin 11. maja 1945 javil na poziv v časopisu, bil odpeljan v prisilno delavnico, obsojen ni bil. 2. junija je bil odpeljan v Kočevje, kamor je z večjim transportom prispel 3. junija zjutraj, od tam se ni več javil (Arhiv RS, LM).

³⁷ Komisija je na sestanku leta 1967 sklenila, da se material, ki se nanaša na domobrance, uniči, razen če gre za osebe, ki so bile obsojene za delikte med vojno ali po njej ali so bile sovražno politično aktivne (Arhiv RS, fond 1931, b. d.).

okrog leta 1990), na podlagi ohranjenih dokumentov ni mogoče potrditi (Pahor, 2011), dejstvo je le, da do danes niso bili najdeni niti ni bilo potrjeno njihovo uničenje.

S potrditvijo, da je SDV še leta 1991 razpolagala z vsaj osnovnimi podatki o velikem številu žrtev povojnih pobojev, smo želeli opozoriti na neke vrste dualizem prizadevanj za razkritje in procesuiranje nezastarljivih kaznivih dejanj, storjenih po drugi svetovni vojni. Na eni strani se policija in tožilstvo s prizadevanji za odkritje storilcev kaznivih dejanj trudita pridobiti kakršen koli podatek o identiteti žrtev in mestu njihovega uboja, po drugi strani pa vse do leta 2003 obstaja v naslednici SDV evidenca CAE, za katero javnost ne ve in do katere nista imeli dostopa niti policija in tožilstvo, v njej pa so ohranjeni podatki o žrtvah povojnih pobojev. Čeprav se je pri preverjanju v CAE najdenih podatkov o posamezni žrtvi izkazalo, da to, kar je ohranjeno, ne more bistveno prispevati k napredovanju preiskave kaznivih dejanj, pa je vseeno pomembna novost pri vedenju, kje je o žrtvah ostalo ohranjenih vsaj nekaj podatkov.

Literatura

1. Arhiv Republike Slovenije. (b. d.) Signatura: 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS. *Zapisniki Komisije za obdelavo in publikacijo arhivskega gradiva*.
2. B. M. (19. 6. 2006). Majorjev seznam smrti. (Ubiti po ukazu majorja Mitje.). *24ur.com*. Pridobljeno 2. 7. 2011 s <http://24ur.com/novice/slovenija/majorjev-seznam-smrti.html> in <http://image.24ur.com/media/document/16118428.pdf>.
3. Dedič, J. (2008). *Konstrukcija kolektivnih identitet in genocid v nekdanji Jugoslaviji in Ruandi: primerjalna analiza*. (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Delovna skupina za oceno dela Slovenske varnostno-obveščevalne agencije. (2007). *Vmesno poročilo o izročanju arhivskega gradiva nekdanje Službe državne varnosti Arhivu Republike Slovenije*. Pridobljeno 2. 7. 2011 s http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/projekti_do_2009/SOVA/Prvo_vmesno_poročilo.pdf.
5. Drobnič, K. (b.d.). *Ugotavljanje identitete posameznika z uporabo genetskih informacij, metode verižne reakcije s polimerazo in računalniško podprte tehnologije*. Pridobljeno 2. 6. 2012 s <http://www.zrss.si/bzid/geni/pdf/drobnic-clanek.pdf>.
6. Ferenc, M. (2005). *Prikrito in očem zakrito: prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje.
7. Ferenc, M., Alič, M., Jamnik, P. (2011). *Huda jama, skrito za enajstimi pregradami*. Ljubljana: Družina.
8. Germadnik, U. (2008). *Kazenskoppravna opredelitev zunajsočnih povojnih pobojev*. (Diplomska naloga). Maribor: Pravna fakulteta.
9. Gradivo MNZ RS. (2003). *Dokumentarno gradivo Uprave kriminalistične službe, Generalne policijske uprave, ki je nastalo ob preiskovanju t. i. Udba.net leta 2003*.
10. Groome, D. (2004). *Priručnik za istražitelje povreda ljudskih prava*. Beograd: Fond za humanitarno pravo.
11. Jamnik, P. (2004). *Akcija Sprava: ugotovitve policijskega preiskovanja povojnih pobojev: zaključno poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.

12. Jamnik, P. (2008). Ugotavljanje identitete žrtev iz brezna pri Konfinu I v arhivskih virih. V J. Dežman (ur.), *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008*, str. 99–118. Ljubljana: Družina.
13. Jamnik, P. (2008a). Metodološki okvir izvedbe sodno odrejenih ekshumacij ter sondiranje in prekopov, izvedenih v okviru vladne komisije. V J. Dežman (ur.), *Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008*, str. 83–92. Ljubljana: Družina.
14. Jamnik, P. (2008b). *Prikrita grobišča v Sloveniji. Koliko je arheološkega dela pri izkopih grobišč in ugotavljanju njihovega obstoja?* Prispevki za novejšo zgodovino 2, letnik XLVIII, str. 173–186. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
15. Jamnik, P. (2009). Zavedanje zločina. Začetki policijskega in tožilskega preiskovanja nezastarljivih zločinov, storjenih po koncu 2. svetovne vojne v Sloveniji. V M. Čoh (ur.), *Totalitarizmi – vprašanja in izzivi: Ob dvajsetletnici padca železne zavese v Evropi*, str. 95–112. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
16. Jamnik, P. (2010). Policijsko preiskovanje in dokazovanje nezastarljivih kaznivih dejanj, storjenih po drugi svetovni vojni na območju Slovenije. V dr. D. Hančič (ur.), *Totalitarizmi na Slovenskem v 20. stoletju*, str. 203–212. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
17. Jamnik, P. (2012). Zakaj “sprava”, o kakršni govorimo že dvajset let, ni mogoča? V J. Dežman (ur.), *Resnica in sočutje. Poročilo 3 Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011*, str. 71–120. Ljubljana: Družina.
18. Jamnik, P. (2012a). Fizični posegi v grobišča. V J. Dežman (ur.), *Resnica in sočutje. Poročilo 3 Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011*, 287–293. Ljubljana: Družina.
19. Jamnik, P. (2012b). Ne sme se zgoditi, da kdor koli likvidira brez naše odobritve. V dr. M. Čoh (ur.), *Represivne metode totalitarnih režimov*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo. V tisku.
20. Kazenski zakonik. (2008). Uradni list RS (55).
21. Kokalj, M. (2006). *Slovenska obveščevalno-varnostna agencija kot samostojna vladna služba*. (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
22. Lesjak, M. (26. 4. 2003). Konji, zanikrni mediji in pametno ljudstvo. *Dnevnik*. Pridobljeno 2. 7. 2011 s http://dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/49205.
23. Letnar Č., J. (20. 4. 2012). Molk o pobjah v Katyriu kot nečloveško ravnanje. *IUS-INFO*. Pridobljeno 30. 4. 2012 s <http://www.ius-software.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=81134>.
24. Meško, G. (2004). P. Green, T. Ward, State Crime – Governments, Violence and Corruption (Kriminaliteta države – vlade, nasilje in korupcija). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55/4: str. 440–443.
25. Pahor, D. (2011). *Preiskovanje povojnih pobojev ob pomoči CAE*. (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
26. *Smernice Evropske unije o spodbujanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava*. (2005). Pridobljeno 3. 4. 2011 s <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005XG1223%2802%29:SL:HTML>
27. *Udba.net*. Pridobljeno 24. 3. 2012 s <http://cae-udba.net/>.
28. Žerdin H., A. (22. 4. 2003). Dolga roka Udbe. *Mladina*. Pridobljeno 18. 7. 2011 s <http://www.mladina.si/tednik/200316/clanek/udba-net/>.
29. Žerdin H., A. (15. 6. 2005). Genocid in ostala hudodelstva. *Mladina*. Pridobljeno 30. 7. 2011 s http://www.mladina.si/tednik/200524/clanek/slo--pravo- ali_h_zerdin/.

Investigation of post-war massacres in Slovenia and the search for information on the victims in the Central Alphabetical Records (CAR)

Doris Pahor, BSc in Criminal Justice and Security.

Pavel Jamnik, BSc in Politology - Military Science, Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia.

The investigation of the post-war massacres which led to the deaths of an unknown number of people after World War II - certainly many tens of thousands -, has been a (more or less) hot topic in the Republic in Slovenia for twenty years and still raises diverse opinions. The crimes being committed under the then authority were forbidden topics, and evidence was being destroyed (by the responsible persons) for fear of the consequences of disclosure. The method of investigating massacres is specific, particularly in this case, when several decades have passed between the act and the (beginning of) investigation. Prior to the investigation, a dilemma as to whether the acts were criminal offences and whether prosecution was possible had to be resolved. The beginnings of the investigation coincided with the formation of the sovereign state of Slovenia; in 1994, an investigation called 'Conciliation Action' was instigated with the aim of undertaking an intensive and systematic investigation. Despite being well-prepared, the police soon encountered obstacles in the process of discovery; the crime had been concealed, suppressed and protected by the state. Consequently, people refused to testify in fear of the (former) authority, or failed to remember events due to their age or for personal reasons; many were dead and those who had managed to escape from the camps did not know the participants. Although more than a thousand informative interviews were carried out, 600 burial sites recorded, and the Archives of the Republic of Slovenia and individual regional archives examined, no conclusive evidence proving the guilt of a living person was found, due to the absence of documentary records. Despite the destruction of the material and despite the fact that the archives have been well consolidated, it was never completely clear which data the secret service had on the victims of post-war massacres, which data were destroyed and which preserved. Therefore, we decided to verify whether and until when the State Security Service had kept the data on victims of post-war massacres. The study performed on the sample of known victims was intended to establish whether their data were still kept in the Central Alphabetical Records (CAR) of the State Security Service in 1991. Among 217 persons listed whom the police presented as victims of post-war massacres in their criminal complaints against a known person, 151 were confirmed to have been registered in the CAR (69.6 per cent), and 29 persons (32 per cent) of 88 persons listed as killed in Brezno pri Konfinu I. When the data found on each victim in the CAR was verified, it became clear that what had been preserved could not significantly contribute to advancing the investigation of criminal offences; nevertheless, it is important to know the location of at least some data on the victims.

Key words: post-war mass killings, investigation, Central Alphabetical Register, archives.

UDC: 343.98:341.485(497.4)